

Кучма Ольга Леонідівна
кандидат юридичних наук, асистент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
юридичний факультет
кафедра трудового права та права соціального забезпечення

Момент виникнення та припинення соціального ризику у праві соціального забезпечення

Поняття соціального ризику досліджували відомі вчені, та питання визначення моменту виникнення соціального ризику не був достатньо висвітлений у наукових доробках.

У науці права соціального забезпечення усталеною є думка, що підставою соціального забезпечення виступає соціальний ризик. Автор не підтримує викладену позицію. На наше переконання, підставою соціального забезпечення є не соціальний ризик, а соціальний випадок¹. В розвиток зазначеного вважаємо за необхідне визначити момент виникнення та припинення соціального ризику в праві соціального забезпечення.

М. А. Вігдорчик² зазначав, що соціальний ризик характеризується небезпекою, «...нанимая рабочего для профессиональной работы, работодатель заведомо подвергает его определенному риску – риску перенести известное количество несчастных случаев...». В. Д. Роїк також визначав соціальний ризик як можливість настання матеріальної незабезпеченості для працівників внаслідок втрати заробітної плати та втрати працездатності³. С. М. Синчук вважає соціальним ризиком закріплену у

¹ Кучма О.Л. Соціальний ризик і соціальний випадок: до питання про співвідношення понять / О.Л.Кучма // Держава і право: зб. Наук. Праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К., 2013. – Вип.59. С.

² Вігдорчик Н.А. Социальное страхование (систематическое изложение истории, организации и практики всех форм социального страхования). С.-Петербург: Изд-во «Практическая Медицина», 1912. – 302 с. – С.162.

³ Роик В.Д. Социальная защита работника в процессе труда: проблемы теории и практики: Автореф. дис. ... д-ра экон. Наук. – М., 1994. – С.21

законодавстві та визнану суспільством соціально-значиму обставину об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їх сімей) можуть втратити назавжди або тимчасово засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення та не можуть самостійно їх уникнути⁴.

Вважаємо, що соціальний ризик настає тоді, коли в житті особи створюється можливість настання події, у зв'язку з якою законодавством передбачено соціальне забезпечення. Наприклад, соціальний ризик смерті у особи настає з моменту народження. Адже з першого дня народження у особи є соціальний ризик смерті, оскільки в будь-який момент життя людини може обірватися. Даний соціальний ризик супроводжує людину протягом всього її життя та обов'язково припиняється настанням соціального випадку, який в залежності від того за яких обставин настала смерть, є підставою для отримання допомоги на поховання від уповноваженого суб'єкта особами, які мають на це право, та іншого соціального забезпечення членами сім'ї, які перебували на утриманні померлого (за наявності таких).

Соціальний ризик безробіття настає у особи по досягненню нею віку з якого особа може набути статусу працівника. Законом України «Про зайнятість населення» визначено безробітними осіб віком від 15 до 70 років, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готові та здатні приступити до роботи⁵. Логічно, що соціальний ризик безробіття настає при досягненні особою 15 років і припиняється або в зв'язку з настанням соціального випадку (коли особа втратила або не отримала роботу і у особи виникло в зв'язку з цим право на отримання соціального забезпечення) або в зв'язку з досягненням віку, після досягнення якого у особи не може настати подія, яка буде визнана соціальним випадком (досягнення 70 років).

⁴ Синчук С.М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. // Право України. – 2003. - № 3. – С. 55-59.

⁵ Закон України від 05.07.2012 р. №5067-VI «Про зайнятість населення» // Голос України. – 2012. - № 153-154

Такий соціальний ризик, як тимчасова втрата працездатності, настає з часу початку участі особи у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування і припиняється або настанням соціального випадку, або припиненням участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. І хоча де-факто особа ризикує бути тимчасово непрацездатною і в період, коли не бере участі в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування, але оскільки де-юре особа в такий період у разі хвороби не матиме права на допомогу у разі тимчасової втрати працездатності, нема підстав стверджувати і про наявність соціального ризику у ті періоди, коли особа у разі настання події не матиме права на соціальне забезпечення. Виняток, щодо тимчасової втрати працездатності, становить соціальний ризик її втрати через професійне захворювання, оскільки професійне захворювання є соціальним випадком також у разі його встановлення чи виявлення в період, коли особа не перебувала у трудових відносинах з підприємством, на якому вона захворіла⁶. При цьому, на час настання соціального випадку, особа може як бути учасником системи загальнообов'язкового державного соціального страхування так і ні.

Соціальний ризик інвалідності настає одночасно з народженням людини і триває до настання соціального випадку а у разі відсутності соціального випадку – протягом всього життя людини. Причина інвалідності впливає: на обсяг і розмір соціального забезпечення; на визначення уповноваженого суб'єкта надання соціального забезпечення, але не впливає на період існування соціального ризику.

Враховуючи те, що допомогу по вагітності і пологах можуть отримувати і не біологічні матері, фізіологічна можливість жінки народжувати не єдиний визначальний фактор настання соціального ризику. Для жінок, які не виконують репродуктивної функції, соціальний ризик

⁶ Закон України від 23.09.1999р. №1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» // Офіційний вісник України. – 1999. - №42. - ст. 2080

вагітності та пологів настає з часу перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, а також виникненням обставин за яких при наявності бажання особа може стати опікуном чи усиновлювачем дитини до двохмісячного віку⁷.

Такий соціальний ризик, як втрата годувальника, настає з часу коли в особи є годувальник, зазвичай з дня народження людини. Та припиняється настанням соціального випадку або коли відповідно до законодавства особа не вважається такою, що має годувальника (наприклад, особа досягла повноліття та працює). Наявність страхового стажу певної тривалості впливає на вид соціального забезпечення та не впливає на період існування соціального ризику.

Соціальний ризик старості виникає з дня народження людини і припиняється з досягненням пенсійного віку. В науці розмежовують пенсійний вік на загальний та спеціальний. На тривалість даного соціального ризику впливає трудовий та страховий стаж, оскільки стаж впливає як на право отримання спеціальної пенсії так і на право отримання пенсії взагалі.

Соціальний ризик малозабезпеченості настає коли особа є членом сім'ї, зазвичай, з дня народження, чи одинокою особою.

Будь-який соціальний ризик, який не припинений внаслідок настання соціального випадку, чи інших обставин, зазначених вище, припиняється в зв'язку зі смертю особи. Також спільним для всіх ризиків є те, що соціальний ризик, припинений внаслідок настання соціального випадку, може наставати знову після того як припинився соціальний випадок (одужання, працевлаштування тощо).

Автором не ставилося за мету розглянути всі соціальні ризики. З метою проілюструвати розмежування в часі соціального ризику та соціального випадку, було проведено лише узагальнення найпоширеніших з них.

⁷ Кодекс сімейний від 10.01.2002 р. №2947-III // Офіційний вісник України. – 2002. - №7. - ст. 273

На сьогодні, перелік соціальних ризиків можна знайти в правовій доктрині⁸. Одночасно, в законах, зокрема, що регулюють відносини по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню чітко визначені соціальні випадки⁹. Але по суті подія, котра визначається як соціальний ризик і як соціальний випадок одна і та ж. Різниця полягає у тому, що соціальний ризик розглядається як подія, настання якої ймовірно у майбутньому, а соціальний випадок - як та сама подія, тільки яка вже фактично сталася, і у особи в зв'язку з цим виникло право на отримання соціального забезпечення. Тому недоцільно двічі перераховувати одні і ті самі події. Достатньо якісно визначити їх на законодавчому рівні і один раз.

⁸ Стрепко В. Л. Правові засади регулювання соціальних допомог в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 152 с. – С.28-29

⁹ Стаття 35. Страхові випадки, умови надання допомоги по тимчасовій непрацездатності та тривалість її виплати. Допомога по тимчасовій непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків: 1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві; 2) необхідності догляду за хворою дитиною; 3) необхідності догляду за хворим членом сім'ї; 4) догляду за дитиною віком до трьох років або дитиною-інвалідом віком до 18 років у разі хвороби матері або іншої особи, яка доглядає за цією дитиною; 5) карантину, накладеного органами санітарно-епідеміологічної служби; 6) тимчасового переведення застрахованої особи відповідно до медичного висновку на легшу, нижчеоплачувану роботу; 7) протезування з поміщенням у стаціонар протезно-ортопедичного підприємства; 8) санаторно-курортного лікування. Закон України від 18.01.2001 р. №2240-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» // Офіційний вісник України. – 2001. - №8. - ст.310